

รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาชนมบั้งชิง กรณีศึกษา คุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

LANNA-STICK STYLE ARCHITECTURE CASE STUDY OF KHUM WONGBURI HOUSE, PHRAE PROVINCE.

ศรัณย์ ศรีธวัชพงค์, เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร
ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Saran Srithawatpong, Terdsak Tachakitkachorn
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
saran.srithawatpong@gmail.com, Terdsak@gmail.com

บทคัดย่อ

คุ่มวงศ์บุรี เป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั้งชิง สร้างด้วยไม้สักหลังแรกในจังหวัดแพร่ มีความโดดเด่นทางลักษณะสถาปัตยกรรม ซึ่งผสมผสานระหว่างอิทธิพลตะวันตกและอิทธิพลจีนในบริบทล้านนา การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของคุ่มวงศ์บุรีจากผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน เพื่อจำแนกและอธิบายลักษณะเฉพาะของคุ่มวงศ์บุรีในส่วนต่าง ๆ ให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้และเอกลักษณ์เรือนล้านนาชนมบั้งชิงและใช้เป็นฐานข้อมูลให้คุ่มหลังอื่น ๆ ภายในเมืองเก่าแพร่ จากผลการศึกษาพบว่าคุ่มวงศ์บุรีเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั้งชิงที่แฝงไปด้วยคติความเชื่อและวิถีชีวิตแบบล้านนา เห็นได้ชัดจากผังบริเวณและการจัดตำแหน่งห้องในผังพื้น ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตแบบล้านนา โดยอิทธิพลตะวันตกแสดงออกผ่านรูปด้านที่เป็นเปลือกนอก ห่อหุ้มหน้าที่ใช้สอยภายในที่ผสมผสานกันระหว่างล้านนาและอิทธิพลตะวันตกตามสมัยนิยม

คำสำคัญ : รูปแบบสถาปัตยกรรม, ล้านนา, ชนมบั้งชิง, คุ่มวงศ์บุรี, จังหวัดแพร่

Abstract

Khum Wongburi is a building of Lanna-stick style architecture. The first one built with teak in Phrae and has distinguish architectural features blending western and chinese architectural influence in Lanna cultural context. To collect knowledge and physical features of Lanna-stick style architecture studies, Khum Wongburi was chosen as a case study to find its characteristics from architectural layout, floor plans, and elevation for classifying and describing about the elements, The study found that although Khum Wongburi is Lanna-stick style architecture mixed with western inspiration, it still contain Lanna Thai beliefs and ways of living. They reflect in architecture layout and spatial organization in floor plans. Western influence in architectural elevation is a skin or layer which covers the blend context between western and Lanna inside.

Keywords : *Architectural Style, Lanna, Stick Style, Khum Wongburi, Phrae*

บทนำ

ปี พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ และมีนโยบายพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยการรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงด้านต่างๆ ของสยาม¹ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสถาปัตยกรรม² ส่งผลถึงอาณาจักรล้านนา เมื่อเจ้าผู้ครองนครจากล้านนาเดินทางมายังกรุงเทพฯ และได้รับอิทธิพลการปรับตัวมาใช้กับคัมของตน ด้วยการนำรูปแบบอิทธิพลตะวันตกมาผสมผสาน “คัม” หมายถึงที่อยู่อาศัยของเจ้านายที่มีอำนาจในการปกครอง หรือเจ้านายในตำแหน่ง “เจ้าชั้น 5 โย” ได้แก่ เจ้าหลวงผู้ครองนคร เจ้าอุปราชหอหน้า เจ้าราชบุตร เจ้าราชวงศ์ และเจ้าบุรีรัตน์³ ทั้งนี้หนึ่งในคัมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังซิง สร้างด้วยไม้สักทั้งหลังที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่มจังหวัดล้านนาตะวันออก คือ คัมวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

คัมวงศ์บุรีสร้างขึ้นปี พ.ศ.2440 โดยดำริของแม่เจ้าบัวถา พระชายาองค์แรกของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่คนสุดท้าย ออกแบบและก่อสร้างโดยช่างชาวจีน⁴ คัมวงศ์บุรีเป็นคัมที่มีฐานะพิเศษ เนื่องด้วยเป็นที่พำนักของอดีตพระชายาของเจ้าผู้ครองนครแพร่ จึงสามารถใช้คำว่า “คัม” ได้⁵ คัมวงศ์บุรีมีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกสร้างด้วยไม้สักทั้งหลังต่อจากคัมเจ้าหลวงของเจ้าผู้ครองนครแพร่ที่มีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกเช่นกัน แต่สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนในปี พ.ศ. 2435 เนื่องจากผู้ออกแบบและช่างก่อสร้างชาวจีนไม่มั่นใจในการนำไม้สักมาทำอาคารขนาดใหญ่ และในอีก 5 ปีต่อมา ได้มีการก่อสร้างคัมวงศ์บุรีด้วยผู้ออกแบบและช่างชุดเดียวกันกับคัมเจ้าหลวง แต่ก่อสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง จึงถือได้ว่าคัมวงศ์บุรีเป็นคัมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังซิงที่สร้างด้วยไม้สักหลังแรกของจังหวัดแพร่และในกลุ่มจังหวัดล้านนาตะวันออก อีกทั้งยังพบสถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลตะวันตกที่ก่อสร้างด้วยไม้สักในกำแพงเมืองแพร่อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งสร้างหลังจากคัมวงศ์บุรี เช่น คัมวิชัยราชา คัมเจ้าหนานไชยวงศ์ บ้านวงศ์พระถาง บ้านขัตติยะวรา

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า มีการศึกษาสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังซิงของสยามและล้านนาแล้วจำนวนหนึ่ง แต่สำหรับคัมวงศ์บุรีและคัมอื่นๆ ในเมืองแพร่ มีการศึกษาเพียงรูปแบบสถาปัตยกรรมในภาพรวมเท่านั้น ยังไม่ได้มีการศึกษารายละเอียดและจำแนกลักษณะเฉพาะแต่ละหลัง ซึ่งมีความแตกต่างตามฐานานุสัทธิ ช่วงเวลาและความต้องการเฉพาะ ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงเลือกคัมวงศ์บุรี ซึ่งเป็นอาคารเครื่องไม้สักหลังแรกของจังหวัดแพร่และมีความสมบูรณ์ที่สุดเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้

ภาพ 1 แบบ 3 มิติ คัมวงศ์บุรี ปี พ.ศ.2482 , ที่มา : ชลธิชา เบ็ญนวล

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมคัมวงศ์บุรีจาก ผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาต่อไป

¹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525), หน้า 115.

² นพพร หัตถา, คัมเจ้านายล้านนา, (กรุงเทพฯ : วันชนะ. 2545), หน้า 47.

³ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่, “ประวัติคัมวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁴ ช่างลูกหลานเมืองแพร่, ผ่อบ้าน หันเมือง, (กรุงเทพฯ : Graphic Pools. 2554), หน้า 19.

⁵ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

ระเบียบวิธีศึกษา

- 1) การเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์เมืองแพร่ เก็บข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบันเพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของสถาปัตยกรรม สัมภาษณ์ทายาทผู้สืบทอดคัมภีร์เรื่องประวัติคุ้มและการเปลี่ยนแปลง และศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิง รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา
- 2) การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมจากการรังวัด ภาพถ่ายและคำสัมภาษณ์ในส่วนผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน
- 3) การสรุปผล รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาและอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิง

การทบทวนวรรณกรรม

รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิงในภาพรวมทั้งในกรุงเทพฯ และอาณาจักรล้านนาในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2432⁶ สามารถแบ่งการศึกษาสถาปัตยกรรมเป็น 2 ส่วน คือ (1) ส่วนผังบริเวณ และ (2) ส่วนผังพื้นและรูปด้าน

ผังบริเวณ ไม่มีกรกล่าวถึงผังบริเวณแบบอิทธิพลตะวันตกในกรุงเทพฯ ชัดเจน มีเพียงการศึกษารูปแบบผังบริเวณเรือนล้านนา คือ ผังบริเวณปิดล้อมด้วยรั้วไม้โปร่ง ซึ่งเป็นการบอกอาณาเขตแบบหลวมๆ โดยประกอบด้วยเรือนพักอาศัย ยุ้งข้าว ครุฑไฟ บ่อน้ำ ลานบ้าน (ช่วง)⁷ และทิศทางการวางเรือนแบบล้านนาที่เป็นการวางเรือนแบบ ขวางตะวัน กล่าวคือ วางแนวยาวของเรือนไปตามทิศเหนือและใต้ ส่วนเรือนล้านนาหันหน้าเรือนทางทิศใต้เพื่อให้หน้าจั่วได้รับลมประจำทิศได้⁸

ผังพื้นและรูปด้านแบบอิทธิพลตะวันตกในกรุงเทพฯ มักมีลักษณะผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าสูง 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนถ้อยคตเป็นอับปางคต ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ ห้องรับแขก ห้องนอน ห้องพระ ด้านหน้ามีมุขยื่น ตรงกลางเป็นห้อง มีระเบียงรอบ⁹ หรือทำผารอบเอาเฉลียงไว้ในเรือน เรือนส่วนใหญ่มีการปิดล้อมทั้ง 4 ด้าน ทั้งแบบทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่ง¹⁰ หลังคาบ้านหยาและมีจั่วที่มุขยื่น เหนือมุขยื่นหน้าจั่วเป็นแผงซุ้มโค้ง ผายออกมาก หน้าจั่วทำลายนูนเป็นวงกลมตรงกลางมีปีกสามเหลี่ยม 2 ข้าง มีเสามาไม้และไม้ขวางกลึงเป็นหัวเม็ดแบบฝรั่ง ครีบชายคาเป็นหยาดน้ำฝนขนาดใหญ่¹¹ เป็นต้น ผังพื้นและรูปด้านแบบล้านนา มีทั้งเรือนเดี่ยวและคู่ เป็นเรือนแบบมีใต้ถุนสูง ชั้นล่างเปิดโล่งสำหรับประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก เรือนหมู่มักมีทางเดินเล็กคลุมด้วยหลังคาระหว่างเรือนเชื่อมไปยังส่วนหลังที่เป็นยุ้งข้าวและครุฑไฟ¹² ด้านหน้าเรือนมีชานโล่ง มีเต็นเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งภายใต้ฝืนหลังคาเรือนสำหรับเป็นที่รวมหรือนั่งเล่นของครอบครัว และตัวเรือนสำหรับการพักผ่อน มักมีช่องเปิดน้อย¹³

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับผังบริเวณเน้นศึกษาบริเวณภายในพื้นที่คุ้มวงศ์บุรีทั้งหมด และ (2) ระดับผังพื้นและรูปด้านที่ศึกษาเฉพาะคุ้มวงศ์บุรีที่เป็นเรือนใหม่ เนื่องจากมีเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิง และช่วงเวลาให้เลือกมาศึกษาคือ ปี พ.ศ. 2482 ที่เป็นช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงคัมภีร์บุรีครั้งใหญ่ โดยยังเป็นช่วงที่มีการใช้สอยเป็นที่พักอาศัยก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์

⁶ พิรศรี โปหาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 6.

⁷ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539), หน้า 12.

⁸ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, (ม.ป.ป.), หน้า 53.

⁹ พิรศรี โปหาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง, หน้า 10, 15, 28, 55.

¹⁰ ผู้สตี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77, 83, 84, 162, 176.

¹¹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, (กรุงเทพฯ : บริษัทวิริยะธุรกิจจำกัด, 2555), หน้า 29, 30.

¹² อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 68, 69.

¹³ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10-13.

นิยามศัพท์

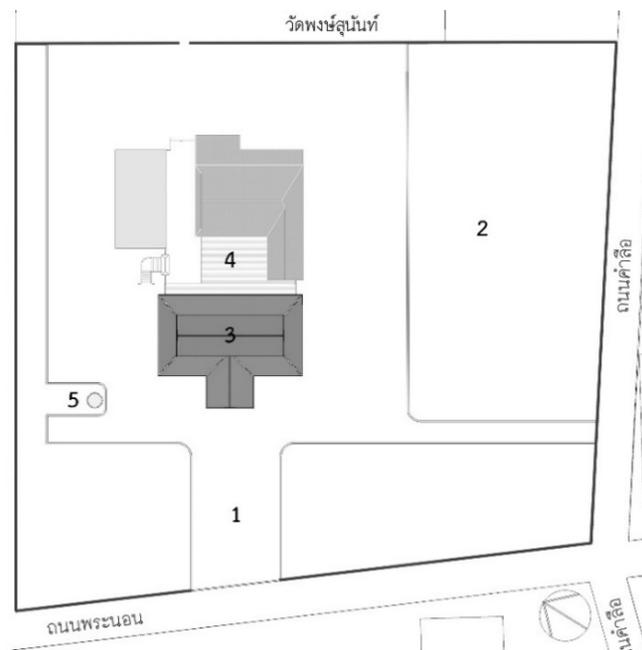
เรือนขนมปังขิง คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ stick style ที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ ใช้กับเรือนพักอาศัย¹⁴ ซึ่ง น. ณ ปากน้ำ ได้ให้นิยามไว้ว่า เป็นเรือนมณิลาที่มีการฉลุลาย เช่น ครีบก้น ช่องลม ลูกกรง ดูวิจิตรตามแบบขนมปังขิงของยุโรป โดยมีที่มาจากขนมปังขิงสมัยโบราณของชาติตะวันตกซึ่งตกแต่งอย่างหรูหราฟูฟ่า เรือนขนมปังขิงเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5, 6 และ 7¹⁵

ผลการศึกษา

การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน

1. ผังบริเวณ

จากการสัมภาษณ์ทายาทและผู้ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่ ผังบริเวณเป็นที่ดินเดิมของแม่เจ้าบัวผ่องก่อนที่จะสร้างคุ้มวงศ์บุรี¹⁶ พื้นที่อยู่บริเวณมุมสี่แยกของถนนคำลือและถนนพระนอน มีทางเข้าหลักอยู่ทางถนนพระนอนซึ่งเป็นถนนรองและปิดล้อมอาณาเขตด้วยรั้วไม้สักโปร่ง จากการวิเคราะห์ตำแหน่งทั้ง 4 ด้านมีรายละเอียดดังนี้

ภาพ 2 ผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 ที่มา : ผู้วิจัย

ด้านถนนพระนอน ทางเข้าหลัก [1] สร้างปี พ.ศ. 2440 โดยคำแนะนำของชินแสชาวจีน¹⁷ หันไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับถนนพระนอนซึ่งเป็นถนนรอง จากการศึกษามิมีหลักฐานชัดเจนว่าเหตุใดจึงทำทางเข้าหลักที่ถนนรอง จึงตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากถนนคำลือเป็นถนนที่ตรงไปยังประตูมหาร สำหรับนำศพออกไปยังนอกกำแพงเมือง จึงถือว่าถนนเส้นนี้ไม่เป็นมงคลและไม่ควรนำมาทำทางเข้าหลักของบ้าน ถนนทางเข้าหลักมีความกว้าง 6.00 เมตร สันนิษฐานว่าเนื่องจากต้องใช้เป็นทางเข้าของช้าง เพราะช้างเป็นพาหนะของทั้งเจ้าผู้ครองเรือนและเป็นแรงงานสำหรับชนผลิตทางการเกษตร เพื่อนำไปยังยุ้งฉางของเรือน¹⁸

ด้านถนนคำลือ เป็นลานโล่งหรือชั้วบ้าน [2] และมีทางเข้ารองที่ทำขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2478

¹⁴ Encyclopedia Britannica, "stick style." <https://www.britannica.com/art/Stick-style>.

¹⁵ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29,30.

¹⁶ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแพร่, "ประวัติคุ้มวงศ์บุรี", 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁷ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

¹⁸ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

ด้านวัดพงษ์สุนันท์ เป็นส่วนด้านหลังของคุ่ม เพื่อให้ด้านหน้าของเรือนหันไป ยังถนนพระนอน คุ่มวงศ์บุรีแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ คุ่มส่วนหน้า [3] คือ ส่วนที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก สร้างต่อเติมขึ้นทางด้านหน้าของหมู่เรือนล้านนาเก่าในปี พ.ศ.2440 และคุ่มวงศ์บุรีส่วนหลัง คือ หมู่เรือนล้านนาเก่า [4] ซึ่งตั้งอยู่ก่อนในที่ดินเดิม โดยประกอบด้วย ยุ้งฉาง ครัวไฟ และมีประตูขนาดเล็กที่สามารถไปยังวัดพงษ์สุนันท์ได้

ด้านขวาของผังบริเวณมีบ่อน้ำหรือต่อมน้ำ [5] ตามวิถีของล้านนาที่ต้องตักน้ำมาใช้สอยโดยข้าทาสบริวาร ซึ่งตำแหน่งของต่อมน้ำอยู่ฝั่งเดียวกับบันไดส่วนหลังสำหรับข้าทาสบริวาร

2. ผังพื้น

ภาพ 3 ผังพื้นคุ่มวงศ์บุรีแบ่งออกเป็น 2 ส่วนทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ได้แก่ ส่วนหน้า และส่วนหลัง, ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพ 3 แสดงผังพื้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหน้า และส่วนหลัง โดยส่วนหน้า คือ เรือนอิทธิพลตะวันตกซึ่งสร้างต่อจากส่วนหลัง โดยเป็นที่พักอาศัยชั้นบน และเป็นที่ทำงานในชั้นล่าง¹⁹ และส่วนหลัง คือหมู่เรือนล้านนาเก่า มีหน้าที่ใช้สอยเป็นยุ้งข้าว ครัวไฟ ชาน และส่วนบริการ ตามอย่างเรือนล้านนา

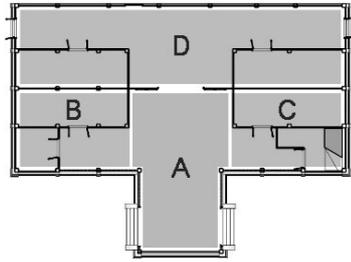
ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาส่วนหน้าเท่านั้น เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมแบบชนมบั้งชิง ผังพื้นส่วนหน้าเป็นแบบคลาสสิกอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน มีลักษณะเป็นตัว T ผังพื้นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขยื่นออกมาตรงกลาง 1 ช่วงเสา มีลักษณะสมมาตรทั้งสองด้านตามแบบเรือนอิทธิพลตะวันตกในกรุงเทพมหานครนั้น ผนังปิดล้อมทั้ง 3 ด้านของเรือน ยกเว้นด้านหลังอาคารที่เป็นโล่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่เดินตามแบบล้านนา เพียงแต่ตำแหน่งอยู่ทางด้านหลังของเรือนหลักและเชื่อมชานบ้านในชั้นบนเพื่อไปยังส่วนหลัง คุ่มวงศ์บุรีมีพื้นที่ใช้สอยหลักอยู่ที่ชั้น 2 โดยเป็นที่พักอาศัย และชั้นล่างเป็นสำนักงานและห้องเก็บของเนื่องจากความเชื่อในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ว่าการใช้ได้ถุนนั้นเป็นสิ่งอัปมงคล²⁰

เนื่องจากผังพื้นมีลักษณะสมมาตรทั้งในแกน y (แกนประธาน) และแกน x (แกนรอง) จึงสามารถแบ่งพื้นที่ในแต่ละชั้นได้เป็น 4 ส่วนตามลักษณะการใช้งานพื้นที่ การศึกษานี้จึงแบ่งสัดส่วนเพื่อศึกษาปัจจัยต่อการแบ่งส่วนต่างๆ ของพื้นที่ในแต่ละชั้น ตามภาพประกอบภาพที่ 4 และ 5

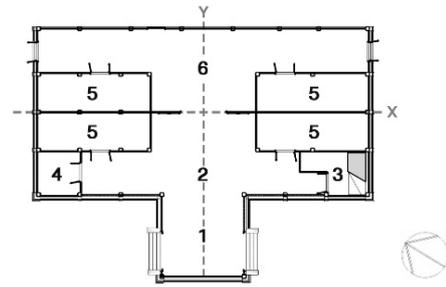
¹⁹ พิพิธภัณฑคุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ่มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

²⁰ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 83.

ผังพื้นที่ชั้นล่าง เป็นส่วนทำกิจการของครัวเรือน ประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้

ภาพ 4 ตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน ในชั้นล่าง, ที่มา : ผู้วิจัย

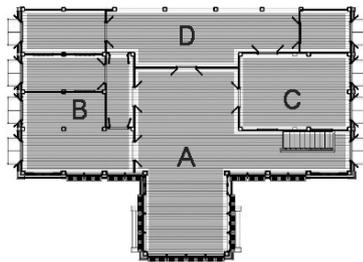
ภาพ 5 ตำแหน่งห้อง และแนวแกน y และ x ในชั้นล่าง, ที่มา : ผู้วิจัย

ส่วน A เป็นการใช้งานพื้นที่ แบบสาธารณะ (public) ได้แก่ มุขยื่นในแนวแกนประธานเป็นทางเข้า [1] และพื้นที่ต้อนรับชั้นล่าง [2] ลักษณะการยื่นมุขได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก เนื่องจากชาวตะวันตกนิยมใช้มุขยื่นหน้าอาคารเป็นที่เทียบรถม้า²¹ สำหรับคุ่มวงศับุรีใช้เทียบข้างในช่วงแรก ประมาณปี พ.ศ. 2440-2450

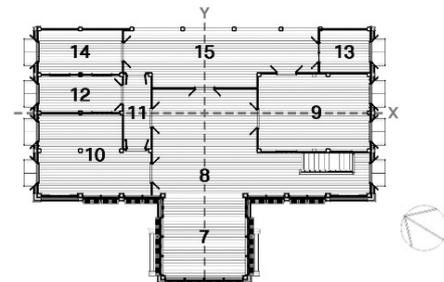
ส่วน B และ C เป็นการใช้งานพื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ (semi-public) ได้แก่ พื้นที่ขนานมุขด้านหน้าเป็นสำนักงาน [5] ขนานแนวแกนประธาน มีบันได [3] และห้องเก็บของ [4] อยู่ที่มุมทั้งสองข้างของเรือน

ส่วน D เป็นการใช้งานพื้นที่แบบส่วนตัว (private) ได้แก่ ด้านหลังของเรือนเป็นโถงใต้ถุน [6] ขนานด้วยสำนักงาน [5] เป็นพื้นที่ที่เชื่อมระหว่างใต้ถุนเรือนส่วนหลัง

ผังพื้นที่ชั้นบน เป็นส่วนพักอาศัยประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้

ภาพ 6 ตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน ในชั้นบน, ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพ 7 ตำแหน่งห้อง และแนวแกน y และ x ในชั้นบน, ที่มา : ผู้วิจัย

ส่วน A เป็นพื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ ประกอบด้วย มุขยื่นในแนวแกนประธานเป็นโถงรับแขก [7] และพื้นที่รับแขก [8] ตามแบบตะวันตกซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งมุขหน้าของเรือน สำหรับแขกที่มีฐานะทัดเทียมกัน

ส่วน B และ C เป็นพื้นที่แบบส่วนตัว ประกอบด้วย พื้นที่ขนานมุขด้านหน้าเป็นห้องนอนหลัก [9] ห้องนอนรอง [10] และทางเดินเล็ก [11] เชื่อมไปยังห้องฝักรู [12] ซึ่งทางเดินเล็กมีลักษณะคล้ายกับทางเดินของเรือนล้านนา ที่เชื่อมไปยังส่วนหลังของเรือน อีกทั้งห้องฝักรูยังเป็นความเชื่อเรื่องผู้ปกป้องคุ้มครองพื้นที่ ชาวล้านนาในเมืองแพร่จึงสร้างห้องสำหรับกราบไหว้บูชาผีครุภายในบ้านและห้องนี้อยู่ในส่วนด้านหน้าของคุ่ม เนื่องจากเป็นห้องที่สำคัญ²²

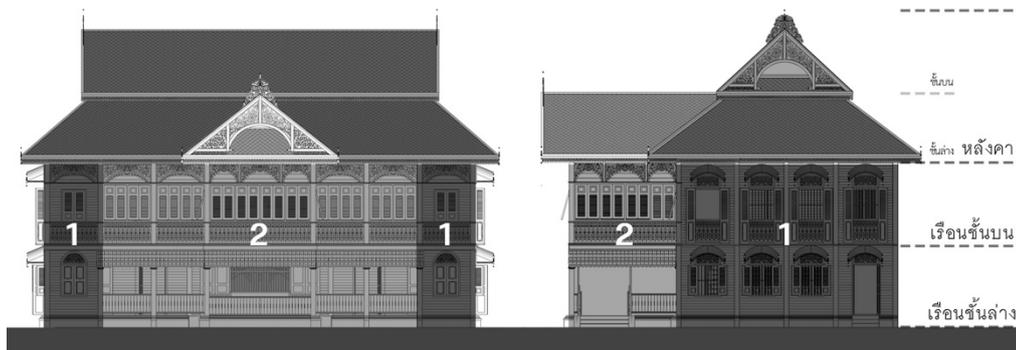
ส่วน D เป็นพื้นที่แบบกึ่งส่วนตัว ด้านหลังของเรือนเป็นเต็น [15] สำหรับรับประทานอาหารแบบขันโตกของครอบครัว ซึ่งมีความคล้ายกับเรือนล้านนาที่เต็นจะเป็นที่นั่งเล่นรวมของครอบครัว หากแต่ต่างกันที่ตำแหน่งของเต็น ซึ่งในเรือนล้านนามักจะอยู่ด้านหน้าของเรือน แต่คุ่มวงศับุรีนั้นอยู่ด้านหลังของเรือน สันนิษฐานว่าเกิดจากการที่คุ่มวงศับุรีสร้างขึ้นต่อจากหมู่เรือนเก่า พื้นที่เต็นถูกขนานด้วยห้องสมบัติ [13] และห้องทำงานส่วนตัว [14] ในส่วนนี้พื้นที่จะคลี่คลายอิทธิพลตะวันตกจากส่วนที่ 1 มาเป็นการใช้งานแบบล้านนา

²¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 84.

²² สัมภาษณ์ เสรี ชมพูนิง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

3. รูปด้าน

รูปด้านอาคารได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมชนมบั๊งซิง สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนหลังคา เรือนชั้นบน และเรือนชั้นล่าง

ภาพ 8 รูปด้านแสดงทั้ง 3 ส่วนของคุ่มวงศบุรี, ที่มา : ผู้วิจัย

1) ส่วนหลังคา

หลังคา คือ ส่วนตั้งแต่ระดับชายคาขึ้นไปถึงระดับสันหลังคา แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ หลังคาส่วนอาคารหลักและหลังคาส่วนมุขยื่น หลังคาส่วนอาคารหลักเป็นหลังคา 2 ชั้น ชั้นบนเป็นหลังคาทรงจั่ว และชั้นล่างเป็นหลังคาทรงปั้นหยาคลุมทั้ง 4 ด้าน รวมหลังคาส่วนมุขยื่นเป็นหลังคาทรงจั่ว มีขนาดความสูงเท่ากับหลังคาชั้นล่างของหลังคาอาคารหลัก โดยส่วนหลังคาของคุ่มวงศบุรีนี้มีลักษณะผสมผสานกันของทรงจั่วและทรงปั้นหยา ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นได้ในช่วงรัชกาลที่ 5²³

เครื่องตกแต่งหลังคา คือ ตำแหน่งบนหลังคาที่บ่งบอกฐานานุศักดิ์ของเจ้าบ้าน คุ่มวงศบุรีมีองค์ประกอบที่บ่งบอกถึงการเป็นชนชั้นสูงในสมัยนั้น ได้แก่

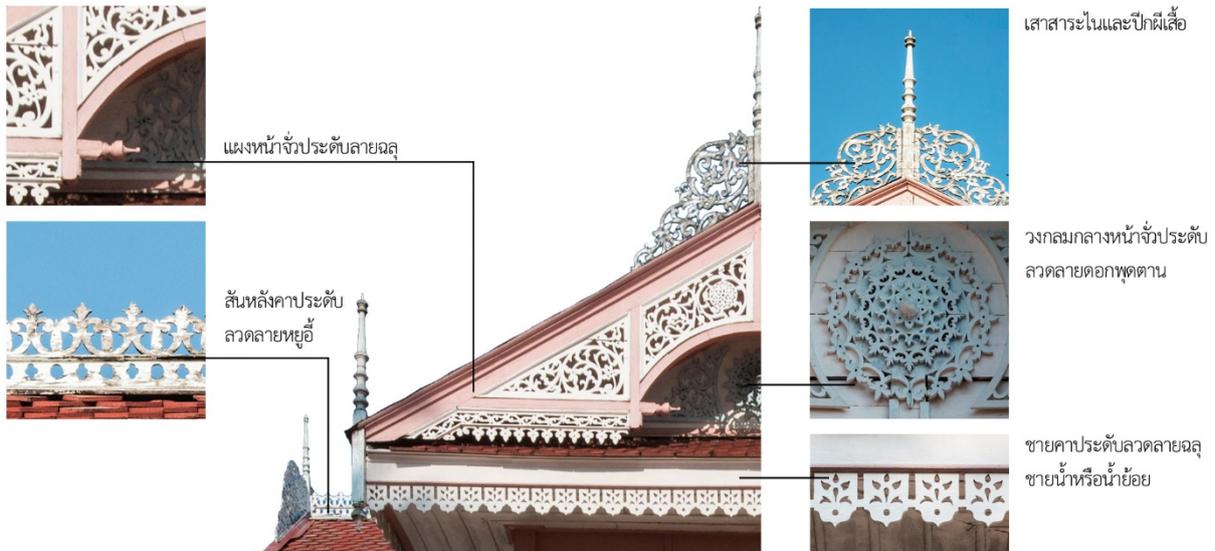
- (1) เสาสาระไนและปีกผีเสื้อ เสาไม้กลิ้ง และลายฉลุพฤษชาติ เครือเถา ดอกไม้
- (2) สันหลังคาประดับลวดลายหยูอี้ ที่เป็นอิทธิพลจีนโดยมีที่มาจากเห็ดหลินจือ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนและสุขภาพดี²⁴
- (3) แผงหน้าจั่วประดับลายฉลุ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาก้านขด ใบเทศ ดอกมะขาม ดอกสา ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมในล้านนา
- (4) ชายคาประดับลวดลายฉลุชายน้ำหรือน้ำย้อยเป็นลวดลายที่มีลักษณะตามการใช้งาน คือ แต่ละชั้นของชายน้ำตรงปลายมีลักษณะแหลมเป็นจุด แล้วให้น้ำที่เกิดจากฝนไหลมารวมที่ แต่ละจุด
- (5) วงกลมกลางหน้าบันประดับลวดลายดอกพุดตาน²⁵ เป็นที่เดียวที่มีลักษณะการซ้อนไม้หลายชั้น สันนิษฐานว่าทำให้มีมิติและมีความสำคัญที่สุด ดอกพุดตานเป็นอิทธิพลจีนที่คลี่คลายมาจากดอกโบตั๋น โดยให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ มั่นคงร่ำรวย มีศักดิ์ศรี²⁶ อีกทั้งลวดลายโดยรอบยังเป็นแบบผสมผสานตะวันตก ด้านข้างซ้ายและขวาขนาบวงกลมตรงกลางมีลวดลายสามเหลี่ยมแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ไวยกรณ์คลาสสิกที่เป็นลายปูนมาเป็นแบบไม้

²³ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29.

²⁴ มองเพลิน อุตมา, ลวดลายไม้ฉลุประดับอาคารทรงชนมบั๊งซิง ทรงปั้นหยา ทรงมณฑลา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแพร่, หน้า 38.

²⁵ สัมภาษณ์ ชินวร ชมภูพันธ์, ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, 22 กันยายน 2560.

²⁶ พรพรรณ จันทร์โรนันทน์, ฮก ลก ชิว ลากอายุยืน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2537), หน้า 22

ภาพ 9 เครื่องตกแต่งหลังคาในส่วนหน้าจั่วของคุ้มวงศ์บุรี, ที่มา : ผู้วิจัย

2) ส่วนตัวและฐาน

คุ้มวงศ์บุรีเป็นเรือน 2 ชั้น ด้านหน้าเรือนมีลักษณะโปร่งทั้งชั้นล่างและชั้นบน [2] ตามภาพที่ 8 ชั้นล่างมีลักษณะเป็นเฉลียงภายในบ้าน ร่นระยะของผนังห้องเข้าไปภายใน ส่วนชั้นบนแต่เดิมเปิดโล่งไม่มีหน้าต่างเป็นเฉลียงภายใน แต่ด้วยทิศทางของอาคารที่หันหน้าไปยังทิศตะวันตก ทำให้แดดนั้นเข้ามาในอาคารค่อนข้างเยอะและฝนสาด ทำให้มีการต่อเติมโดยการติดหน้าต่างในช่องระเบียงทั้งหมด แต่เมื่อเปิดหน้าต่างแล้ว ชั้นบนยังคงความโปร่งได้ ทำให้คุ้มวงศ์บุรีด้านหน้านั้นมีความโปร่งมาก หนาไปด้วยห้องผนังไม้ที่บสองห้องทางซ้าย-ขวา [1] ตามภาพที่ 8 มีหน้าต่างบานเดียว ด้านข้างของเรือนเป็นผนังไม้ที่บ ที่เจาะช่องเปิดทุกช่วงเสาทั้ง 2 ชั้น และมีประตูอยู่ชั้นล่างสำหรับเข้า-ออกด้านหลังของคุ้ม ด้านหลังเปิดโล่งเนื่องจากเป็นพื้นที่ของเดินที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่กึ่งเปิดโล่ง มีหลังคาของคุ้มปกคลุม แต่ไม่มีผนังหรือฝาเรือนปิด เพื่อการเชื่อมต่อของคุ้มและหมู่เรือนล้านนาเก่า เช่นเดียวกันกับชั้นล่างที่เชื่อมต่อกับสวนได้ดูน ซึ่งใช้เป็นที่เก็บของจากธุรกิจค้าไม้และในครัวเรือน

สรุปผลและอภิปรายการศึกษา

คุ้มวงศ์บุรี เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบังซิงที่แฝงไปด้วยการใช้สอยและความเชื่อ บางส่วนของล้านนาผสมผสานกับการใช้สอยแบบตะวันตก การใช้สอยแบบล้านนาเห็นได้ชัดจากผังบริเวณและการจัด ตำแหน่งห้องในผังพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตแบบล้านนา เช่น ตำแหน่งของตอม่น้ำใกล้กับบันไดสวนบริการ ห้องผีครูทางเดินเล็กเชื่อมด้านหน้าและหลัง และพื้นที่เดินสำหรับนั่งเล่นและรับแขกที่มีฐานะต่ำกว่า การใช้สอยแบบตะวันตกที่เกิดจากการปรับตัวตามสมัยนิยม เช่น ห้องรับแขกและห้องนอนที่มีเครื่องเรือนอย่างตะวันตก รูปแบบชนมบังซิงที่ชัดเจนเห็นได้จากเปลือกนอกที่ห่อหุ้มหน้าที่ใช้สอยภายในที่ผสมผสานกันตามสมัยนิยม โดยสรุปจากการศึกษาทั้ง 3 ส่วนของคุ้มวงศ์บุรีได้ดังนี้

1. ผังบริเวณ

ผังบริเวณของคุ้มวงศ์บุรี ถึงแม้เรือนจะมีอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบังซิง แต่ผังบริเวณในปี พ.ศ. 2482 กลับไม่มีอิทธิพลตะวันตกประกอบอยู่ จึงตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากพื้นที่เดิมของคุ้มวงศ์บุรีเป็นหมู่เรือนล้านนาดั้งเดิม และสร้างคุ้มวงศ์บุรีส่วนหน้าในภายหลัง ผังบริเวณจึงยังคงรูปแบบตามวิถีชีวิตล้านนา ซึ่งมีความสอดคล้องกับองค์ประกอบผังบริเวณล้านนา คือ มีเรือนพักอาศัยหลัก มักกันด้วยรั้วไม้ไผ่โปร่งๆ ภายในบริเวณบ้านประกอบด้วยตัวเรือน ยุ้งข้าว ครัวไฟ บ่อน้ำ ช่างบ้าน²⁷ ทิศทางการวางเรือนของคุ้มวงศ์บุรีหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สอดคล้องกับทิศทางการวางเรือนแบบล้านนาคือ ขวางตะวัน กล่าวคือวางแนวยาวของเรือนไป

²⁷ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

ตามทิศเหนือและใต้ หน้าเรือนหันหน้าทางทิศใต้ เพื่อให้หน้าจั่วได้รับลมประจำทิศใต้²⁸ ซ่อนาสังเกต คือ คุ่มที่สร้างขึ้นใหม่นั้น สามารถเลือกพื้นที่ในการสร้างให้หันหน้าทางถนนหลักคือ ถนนคำลือ ซึ่งเป็นถนนเก่าแก่ของเมืองแพร่ อีกทั้งยังเหลือพื้นที่ในการก่อสร้างที่เพียงพอ แต่กลับเลือกทิศทางของทางเข้าหลักอยู่ทางถนนรองคือ ถนนพระนอน จึงตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากถนนคำลือเป็นถนนที่ตรงไปยังประตูมา สำหรับนำศพออกไปยังนอกกำแพงเมือง จึงถือว่าถนนเส้นนี้ไม่เป็นมงคลและไม่ควรนำมาทำทางเข้าหลักของบ้าน

2. ผังพื้น

รูปแบบผังพื้นคุ่มวงศบุรีมีลักษณะค่อนข้างสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงในกรุงเทพฯ ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 คือ มีผังพื้นแบบคลาสสิกอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบพาลลาเดียน ลักษณะเป็นตัว T ด้านหน้ามีมุขยื่นและการใช้สอยหลักอยู่ที่ชั้น 2 ซึ่งเป็นที่พักอาศัย และมีชั้นล่างเป็นหน้าที่ใช้สอยรอง เนื่องจากความเชื่อว่าการใช้ใต้ถุนนั้นเป็นสิ่งอัปมงคล²⁹ ลักษณะเด่นของผังพื้น คือ ทั้งสองชั้นมีการปิดล้อม 3 ด้าน ซึ่งต่างจากเรือนในกรุงเทพฯ ที่ปิดล้อม 4 ด้าน ด้านที่เปิดโล่งคือเต็น ซึ่งเชื่อมต่อกับชานของหมู่เรือนล้านนาดั้งเดิม ตำแหน่งห้องภายในแบ่งตามการใช้สอย ทั้งแบบวิถีล้านนาและแบบตะวันตก มีการใช้แกนประธานและแกนรองเพื่อแบ่งตำแหน่งห้องของทั้ง 2 ชั้น แนวแกนประธาน คือ แกนกลางของเรือน แนวแกนรองแบ่งพื้นที่เป็นด้านหน้าและด้านหลัง ซึ่งด้านหน้าของเรือนเป็นการใช้สอยแบบตะวันตก ได้แก่ ห้องรับแขก ห้องนอน บันได ส่วนด้านหลังแนวแกนรอง เป็นการใช้สอยแบบล้านนา ได้แก่ ห้องผีครู ทางเดินเล็กเชื่อมด้านหน้าและหลัง และพื้นที่เต็นสำหรับนั่งเล่นและรับแขกที่มีฐานะต่ำกว่า ลักษณะพื้นที่ในแกนประธานมีการใช้งานแบบสาธารณะและกึ่งสาธารณะ พื้นที่ชานบ้านประธานมีการใช้งานแบบกึ่งส่วนตัวและส่วนตัว กล่าวคือ ต้นพื้นที่ปิดไปด้านข้างเรือนและมีพื้นที่เปิดอยู่กลางเรือนและเฉลียงภายในส่วนหน้า ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะรูปด้านคุ่มวงศบุรี

3. รูปด้าน

รูปด้านคุ่มวงศบุรีมีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงอย่างชัดเจน รูปแบบอิทธิพลตะวันตกเกิดจากลักษณะของผังพื้นรูปร่างตัว T และทรงหลังคาแบบผสมผสานกันระหว่างหลังคาทรงจั่วและทรงปั้นหยาแบบขนมปังขิงเกิดจากการประดับตกแต่งด้วยการฉลุลวดลายลงบนองค์ประกอบต่างๆ ของรูปด้าน เช่น เครื่องหลังคา ช่องลม ราวกันตก เป็นต้น ซึ่งการประดับตกแต่งสามารถบอกความสำคัญของส่วนต่างๆ ในรูปด้านได้ ส่วนที่สำคัญที่สุดจะประดับตกแต่งมากที่สุด ได้แก่ ส่วนหลังคา เนื่องจากเป็นมุมมองที่เห็นได้จากระยะไกลสามารถบ่งบอกถึงฐานะของเจ้าของเรือนได้ การประดับตกแต่งที่รองลงมาคือชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยหลักจึงประดับตกแต่งมากกว่าชั้นล่างที่เป็นใต้ถุน ลักษณะการปิดล้อมที่สัมพันธ์กับการใช้สอยในผังพื้น สามารถจำแนกรูปแบบของรูปด้านได้เป็น 3 แบบ ได้แก่ ด้านหน้าเรือนเป็นราวกันตกโปร่ง ด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนเป็นผนังทึบเจาะช่องเปิด และด้านหลังเป็นแบบเปิดโล่ง กล่าวคือลักษณะรูปด้านนั้นเหมือนกับเรือนในกรุงเทพฯ ทุกประการ แตกต่างเพียงรูปด้านด้านหลังที่เชื่อมต่อกับหมู่เรือนล้านนาเก่า

ข้อเสนอแนะ

คุ่มวงศบุรีเป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง สร้างด้วยไม้สักหลังแรกของจังหวัดแพร่ ที่เกิดจากปัจจัยหลายด้าน ทั้งวิถีดั้งเดิมแบบล้านนา การปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย อิทธิพลของชาติตะวันตก ตลอดจนช่างฝีมือชาวจีน ลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานศิลปะต่างๆ เข้าด้วยกัน ทำให้คุ่มวงศบุรีมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่เป็นต้นแบบให้กับคุ่มหรือบ้านของชนชั้นปกครองในเวลาต่อมา เช่น คุ่มวิชัยราชา คุ่มเจ้าหนานไชยวงศ์ ดังภาพที่ 10 ปัจจุบันภายในเมืองเก่าแพร่มีสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้อยู่เป็นจำนวนหนึ่ง ซึ่งแต่ละหลังมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันตามบริบท งานวิจัยนี้สามารถเป็นฐานข้อมูลของรูปแบบคุ่มวงศบุรี เพื่อสำหรับการศึกษาวิจัยคุ่มอื่นๆ ในเมืองเก่าแพร่ ควบคู่ไปกับบริบททางสังคมและการปกครองที่เปลี่ยนไป เนื่องจากรูปแบบคุ่มในเวลาต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม ณ เวลานั้น

²⁸ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, (ม.ป.ป.), หน้า 53.

²⁹ พีรศรี โฟวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง, หน้า 10.

ภาพ 10 คุ่มวงศ์บุรี คุ่มวิชัยราชา คุ่มหนานไชยวงศ์ จากซ้าย-ขวา, ที่มา : ผู้วิจัย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยปฏิบัติการวิจัยสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนสร้างสรรค์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับการอนุเคราะห์ในการเข้าสำรวจ ถ่ายภาพ และเก็บข้อมูลคุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ และสัมภาษณ์ คุณเสรี ชมภูมิ่ง, คุณสหยศ วงศ์บุรี, คุณศรีพนา วงศ์บุรี, และคุณชินวร ชมภูพันธ์

บรรณานุกรม

- ชายลูกหลานเมืองแพร่. *ผอบ้าน หันเมือง*. กรุงเทพฯ: Graphic Pools, 2554.
- ชินวร ชมภูพันธ์. ผู้ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่. *สัมภาษณ์*, 22 กันยายน 2560.
- น. ณ ปากน้ำ. *แบบแผนบ้านเรือนในสยาม*. กรุงเทพฯ: บริษัทวิริยะธุรกิจ, 2555.
- นพพร หัตถา. *คุ่มเจ้าล้านนา*. กรุงเทพฯ: วันชนะ, 2545.
- ผุสดี ทิพทัส. *บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. *ฮก ลก ชิว ลากอายุยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2537.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแพร่. *“ประวัติคุ่มวงศ์บุรี”*. (ม.ป.ท.), (ม.ป.ป.). (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- พีรศรี ไพบวาทอง. *ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- มองเพลิน อุดมา. *ลวดลายไม้ฉลุประดับอาคารทรงขนมปังขิง ทรงปั้นหยา ทรงมนิลา ในเขตอำเภอเมืองแพร่*. เชียงใหม่: งานหลักสูตรศิลปบัณฑิต คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- ศรีพนา วงศ์บุรี. ทายาทตระกูลวงศ์บุรี. *สัมภาษณ์*, 21 กันยายน 2560.
- สหยศ วงศ์บุรี. ผู้สืบทอดคุ่มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5. *สัมภาษณ์*, 21 กันยายน 2560.
- เสรี ชมภูมิ่ง. นักเขียนและปราชญ์จังหวัดแพร่. *สัมภาษณ์*, 22 กันยายน 2560.
- สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
- อัน นิมมานเหมินท์. *เรือนไทยแบบดั้งเดิม*. พระนคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุลและวิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- Encyclopedia Britannica. *“Stick Style.”* Accessed September 10, 2017. <https://www.britannica.com/art/Stick-style>.